

Motion till riksdagen 2021/22:2326

av **Christer Nylander (L)**

Folkhemmets styvbarn

Förslag till riksdagsbeslut

1. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en sanningskommission och tillkännager detta för regeringen.
2. Riksdagen ställer sig bakom det som anförs i motionen om en officiell ursäkt från statens sida för de övergrepp som skedde på Vipeholmsanstalten och tillkännager detta för regeringen.

Motivering

Begreppet folkhemmet används ofta med en positiv konnotation i den svenska samhällsdebatten. En del lockas av den sammanhållning av Sveriges befolkning som begreppet antyder. Andra lockas av den sociala utveckling som kännetecknar Sverige under tidsperioden. I den politiska debatten förekommer att man längtar sig tillbaka till folkhemmet, och ibland vill man modernisera det eller återanvända begreppet som till exempel i det gröna folkhemmet.

Folkhemmet blev en samlande berättelse som skulle skapa bred enighet bakom stora välfärdsreformer och lyfta Sverige ur splittring och fattigdom. Efter krigsåren skulle vi hålla samman och likt en familj ta hand om varandra under statens och det gemensammas skyddande hand.

Mycket gott skedde i folkhemmets namn och utan tvekan är Sverige ett bra land att leva i delvis tack vare de reformer som initierades och genomfördes i folkhemmets namn eller förknippas med det. Men det fanns också en baksida. En baksida där många människor levde, en baksida där många människor led i folkhemmets namn.

I Per-Albin Hanssons klassiska tal om folkhemmet säger han bland annat att ”det goda hemmet känner icke till några privilegierade eller tillbakasatta, inga kelgrisar och inga styvbarn. Där ser icke den ena ner på den andre, där försöker ingen skaffa sig fördel på andras bekostnad, den starke trycker icke ner och plundrar den svage. I det goda hemmet råder likhet, omtanke, samarbete, hjälpsamhet.”

Likväl kan man konstatera att folkhemmet inte var för alla. Det fanns personer som behandlades mycket illa i kollektivets namn. Ibland behandlades de illa för att tjäna som ett medel för kollektivets bästa. Det är en viktig uppgift att minnas detta, att ge dem upprättelse och att lära av historien för att minska risken för att nya kollektivistiska projekt leder till övergrepp mot enskilda individer eller grupper av individer som inte anses passa in.

Trots löftet om att "det goda hemmet" inte hade några "kelgrisar och inga styvbarn" var det många som inte var välkomna i gemenskapen. Trots att de starka inte skulle trycka ner och plundra den svage, eller skaffa sig fördel på andras bekostnad, blev några människor medel för folkmajoritetens mål och önskan om en trygg gemenskap. Några ansågs inte passa in. Andra ansågs underlägsna. De fick uppleva folkhemmets baksida.

Folkhemmets baksida handlar om tvångssteriliseringar, lobotomier och tvångsomhändertaganden. Om icke önskvärda som placerades på institutioner. Om romer som inte fick rösträtt eller rätt till sjukvård och skola. Om föräldrar som ansågs leva för bohemiskt och därför förlorade rätten till sitt barn. Om personer med intellektuell funktionsnedsättning som utsattes för grymma medicinska försök.

Man ska komma ihåg att det skedde med goda intentioner. Men de intentionerna gällde majoritetsbefolkningen; de som drabbades ansågs vara "sekunda exemplar", som "sinnesslöa" och "skadliga för utvecklingen av den svenska folkstammen". Det ansågs vara till skada för majoritetsbefolkningen om utvecklingsstörda, psykiskt sjuka, epileptiker, romer och resande tilläts reproducera sig.

Det är viktigt att minnas detta för framtiden. Inte bara övergreppen i sig, utan också att de ansågs vara rättfärdiga för att de ansågs gynna majoriteten. Det ska vi minnas för att hedra de drabbade och deras nära. Det ska vi minnas för att undvika att göra liknande misstag. Därför behövs en sanningskommission som ger en samlad bild av de människor som på detta sätt drabbades av övergrepp i Sverige under första halvan av 1900-talet.

Ett tydligt exempel på den människosyn som fanns i Sverige på denna tid är de experiment som genomfördes på Vipeholm.

Karies var ett stort problem i Sverige i början av 1900-talet. För att bättre förstå sjukdomen beslutades att ett experiment skulle genomföras. För att det skulle bli statistiskt riktigt behövdes en förhållandevis stor grupp där man också kunde kontrollera andra faktorer än sockerintaget. Vipeholms sjukhus blev platsen för experimentet och de som bodde där utsattes för oacceptabla övergrepp.

Kariesexperimenten innebar att man tvingade patienterna att äta en specialgjord kola. Dessa kolar, stora, sega och söta, tvingade man patienterna att äta för att sedan dokumentera resultaten. De som vägrade äta kolorna blev tvingade av personalen. Experimentet innebar att patienternas tänder blev helt förstörda. Många patienter utvecklade också andra symptom till dessa experiment, till exempel magproblem. Vipeholm öppnades 1935 och stängdes 1982. Under en stor del av denna tid, 1935–1963 var Hugo Fröderberg överläkare. För att förstå den människosyn som gjorde övergreppen möjliga kan man läsa Fröderbergs självbiografi om tiden på Vipeholm. Han skriver där bland annat sådant som "Vad är skillnaden på en levande idiot och en död idiot? Jo, rörelseförmågan." Vidare konstaterar han att anledningen till att dödligheten på Vipeholm tredubblades under andra världskriget inte var svält eller sjukdomar utan "biologisk mindervärdighet". De som bodde på Vipeholm kallades sinnesslöa, obildbara och svårskötta. Dessa människor skulle låsas in och gömmas undan.

Fröderberg var naturligtvis inte ensam om denna människosyn. Det var bland annat denna som gjorde det möjligt att folkhemmet faktiskt fick styvbarn trots löftet om motsatsen.

Experimentet på Vipeholmsanstalten är en mörk del av svensk historia. Staten bör därför ge en officiell ursäkt för de övergrepp som skedde på Vipeholmsanstalten.

Christer Nylander (L)